

Eva Kamínková

Praha

LEGENDA O UHERSKÉM KRÁLI ALBÁNOVI

Tato legenda¹ o uherském králi, který ve skutečnosti nikdy nežil, se těšila v Čechách 14. a 15. století neobyčejnému zájmu. Byla hojně opisována a dokonce přeložena do češtiny. Její český text objevila při katalogizaci pražské Lobkovicke knihovny dr. E. Urbánková.² Sama jsem zjišťovala a navzájem porovnávala rukopisy latinské legendy zatím ze dvou pražských knihoven, totiž z Universitní knihovny a z knihovny Národního muzea. Jsou vesměs ze 14. a 15. století.³

Velmi zajímavé je, s jakými spisy byla legenda opisována společně. V nejstarším z uvedených kodexů (UK VI E 1) z prvních let 14. nebo snad ještě z konce 13. století je zapsána v řadě jiných legend, v dalších společně jen s několika jinými legendami⁴ a spisy náboženského obsahu, v pozdějším kodexu muzejním z 2. poloviny 15. stol. se čte jako jediná legenda mezi zábavnými spisy spolu s historií o Alexandrovi, o zboření Tróje, mezi Dolopathem a Burleyovými Životy filozofů, a lze říci, že do tohoto okruhu se Život Albánův velmi dobře hodí.

Je to zpracování ryze literární látky, nepřimyká se přímo k žádné historické osobě. Víta má sice rámeček a skladbu legendy, popisuje život a smrt, zážrak i translaci, ale jejím skutečným jádrem je zpracování oidipovského motivu incestu, který je tu zdvojnásoben, rozveden a dovršen motivem zabití rodičů. Látka byla tedy vzrušující a působivá pro čtenáře nebo posluchače a tato její vystupňovaná

¹ Incipit: *Erat olim in partibus aquilonis homo quidam potens... Explicit: ...mereamur cum eo a nostris facinoribus abluí et super nivem in eterna gloria dealbari, amen.*

² E. Urbánková, České znění legendy o sv. Albanovi, králi uherském, a její latinská předloha. Ročenka Universitní knihovny v Praze 1957, str. 138 n. (Na článek jsem byla upozorněna laskavostí jeho autorky po vlastním shromáždění ostatních zpráv. Český text legendy je zapsán za Kronikou Trojanskou v rkp. UK XXIII D 1, dopsaném r. 1442.)

³ UK VI E 1 z 13.—14. stol., Truhlářův katalog čís. 1114, XII B 2 ze 14. stol., Truhlářův katalog čís. 2107, VIII A 28 ze 14. stol., Truhlářův katalog čís. 1436, XIV C 16 ze 14.—15. stol., Truhlářův katalog čís. 2483, XIII D 6 ze 14.—15. stol., Truhlářův katalog čís. 2298, XIV G 45 z 15. stol., Truhlářův katalog čís. 2637, Mus. X E 6 z let 1462—9, Bartošův katalog čís. 2721.

Dr. Urbánková zjistila latinský text legendy dále ve třech rukopisech pražské Kapitulní knihovny (N16, N20 a G 19) a ve dvou rukopisech Universitní knihovny brněnské (Mk 26 a Mk 86).

⁴ Dr. Urbánková zjistila, že v těchto rukopisech z doby Karlovy je legenda o Albánovi opisována společně s některou z václavských legend a s legendou o polském patronu Stanislavovi. Soudí jistě správně, že toto spojování legend sloužilo politickým cílům, totiž propagaci Karlova záměru spojit sňatkem Zikmunda s Marií, dcerou uherského a polského krále Ludvíka, dynastii českou, polskou a uherskou v duchu politiky Václava II.

senzačnost byla patrně autorovým cílem, i když je křesťanská mysl čtenářova uspokojena líčením Albánovy dobroty i jeho pokání.⁵ Ne bezdůvodně označil F. M. Bartoš tento text v katalogu muzejní knihovny nikoli jako legendu, ale jako povídku o sv. Albánovi.

Obsah legendy je tento: Dcera císařova porodí chlapce svému ovdovělému otci, zachrání dítě před zabitím a svěří je chůvě, aby je odnesla za hranice země a položila někde u cesty, zavnuté do drahocenného šatu spolu s měšcem dukátů a prstenem. Lidé najdou dítě, usoudí podle nalezených předmětů na jeho vznešený původ, a proto je donesou do paláce uherského krále. Bezdětný král chlapce adoptuje, vydává za vlastního syna, a když později vidí, v jak krásného, dobrého a moudrého mladíka hoch vyrůstá, učiní ho svým dědicem a nástupcem. Aby mu zajistil ještě skvělejší životní dráhu, sjedná jeho sňatek s císařovou dcerou a dědičkou. Incest se tedy opakuje, tentokrát bez vědomí zúčastněných osob. Tajemství se však prozradí, když starý uherský král svěří adoptivnímu synovi před svou smrtí pod slibem mlčení, že je nalezcem, a odevzdá mu předměty, které měl při sobě. Albánova manželka tyto předměty pozná a vynutí si na manželovi, aby jí pověděl, odkud je má. Zdělá se, vysvětlí Albánovi jejich význam a spolu s manželem-synem se vydá k otci. Všichni tři společně se svěří biskupovi a ten se s nimi odebere k poustevníkovi, aby uložil hříšníkům pokání. Poustevník jim přikáže, aby žili po sedm let odděleně životem kajcníků. Po sedmi letech se sejdou na určeném místě, aby znovu vyhledali poustevníka, ale zabloudí a jsou nuceni přečkat noc v lese. V této osudné noci obnoví císař svůj hříšný styk s dcerou a Albán, který to zpozoruje, v rozhořčení oba rodiče zabije. Poustevník mu uloží dalších sedm let pokání, a když uplynou, prohlásí, že jsou hříchy odčiněny, a vyzve Albána, aby se znovu ujal vlády. Albán však odmítá a rozhodne se žít dál v lesích jako poustevník. Hned nato je však zabit loupežníky a jeho tělo vhozeno do řeky. Tělo je neseno proudem, až uváže na splavu u mlýna. Na břeh přijde dcera jakéhosi rytíře, která se nakazila malomocenstvím a byla proto vyhnána z domu. Nabere z řeky vodu a jejím dotykem je nemoc smyta. Uzdravená dívka se vrátí domů, zpráva o tom se rozšíří a ve vodách řeky najdou uzdravení i další malomocní. O zázraku je zpraven místní kněz, vydá se s dalšími kněžími a se zástupem lidu ke mlýnu, najdou pod vodou Albánovo tělo a slavnostně přenesou tělo nového světce do chrámu, kde ho pohřbí.

Další zázraky na hrobě legenda neuvádí, což nepřekvapuje vzhledem k tomu, že hrob a kult takového světce neexistoval. Případ sám byl však zpracován několikrát prózou i veršem. Bollandistická Bibliotheca hagiographica zaznamenává ještě jinou prozaickou versi s prologem a trojí latinské veršované zpracování.⁶ Text v podstatě shodný s textem našich rukopisů otiskl poprvé G. Haupt v r. 1860⁷ podle jediného vatikánského rukopisu ze 14. nebo z konce 13. století, na který upozornil Greith ve spisu *Spicilegium Vaticanum*.⁸ Před objevením tohoto

⁵ Za autora se považuje podle údajů několika zahraničních rukopisů Transmundus, mnich z kláštera v Clairvaux, později protonotář papežské kurie, zám kanceláře Alberta de Morra, pozdějšího papeže Řehoře VIII., autor *Summae dictaminis*. — Jeho cílem při psaní legendy mohlo být v době prudkých bojů mezi papežskou a císařskou mocí očernění císařské strany vylíčením hrozných hříchů císařových. Tak soudí Urbánková v uvedené studii.

⁶ *Bibliotheca hagiographica Latina antiquae et mediae aetatis*, ed. socii Bollandiani, Bruxellis 1898—9, p. 34.

⁷ *Monatsberichte der königlichen Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*, 1860, 243—255. — V římském kodexu, který je základem Hauptovy edice, je legenda o Albánovi zapsána též jako jediná legenda společně s historickými spisy, s pojednáním o vojenství a s románem o Apolloniovi, králi tyrákém.

⁸ Str. 159 n. — Haupt cituje kodex pod označením cod. membr. Urbanus 456.

latinského textu byl podle Haupta příběh o Albánovi znám jen ze zlomků německého veršovaného zpracování z dolního Porýní, uveřejněných Lachmannem r. 1836. Tyto zlomky datuje Haupt podle Lachmanna do 12. století, avšak žádný tak starobylý latinský text není znám, ačkoli německá skladba měla nepochybně latinskou předlohu. Většího rozšíření došel příběh, jak se zdá, až později.

Postupně se našly další rukopisy v různých evropských zemích, z nichž některé dosvědčují Transmundovo autorství Legendy. Nové vydání textu bylo pořízeno už na základě dvou rukopisů bruselských a tří pařížských za čtvrt století po Hauptovi v Acta Bollandiana.⁹

Vě známé Zlaté legendě Jakuba de Voragine není příběh o Albánovi uveden. Avšak r. 1910 přinesla Acta Bollandiana v XXIX. ročníku zprávu o rozsáhlém legendariu, které sestavil Voraginův současník, italský dominikán Petr Calo z Chioggie (de Clogia). V předmluvě vyložil, že ve známých sbírkách legend nenašel zmínky o mnoha světcích, a proto se rozhodl sestavit novou sbírku, do níž zařadil vše, co o těchto méně známých světcích našel *in libris monasteriorum vel ecclesiarum et diversis historiis*. Z rukopisů tohoto velkého legendaria je chován jeden, neúplný, ve Vatikánské knihovně (codd. Barberiniani 713—714), úplný šesti-svazkový v Benátkách (bibl. Marciana IX 15—20) a další v katedrální knihovně v Yorku (XI G 23). V benátském a římském rukopisu je podle indexu uvedeného v AB XXIX obsažena i legenda o Albánovi Uherském.

Náš nejmladší rukopis, muzejní, věnovaný panem Křištofem Pešíkem z Komárova faráři v Bezdědicích na Hořovicku,¹⁰ byl dopsán r. 1462. To ukazuje, že zájem o legendu trval ještě v 2. polovině 15. století. Proto se legenda dostala i do některých starých tisků.¹¹

Výtah z legendy najdeme i ve sbírce exemplarum Gesta Romanorum.¹² Jako u ostatních exemplarum běží o excerpt, v tomto případě dosti podrobný, pořízený z legendy Transmundovy, jak o tom svědčí shoda v incipitu i na mnoha jiných místech uvnitř textu. V exemplu je však vypuštěna zpráva o Albánově násilné smrti, zázraku i translaci, tedy části nutné pro jiný literární druh, legendu. Příběh končí smírně Albánovým rozhodnutím zůstat až do smrti u poustevníka (*veniens ad virum sanctum cum eo romansit et vitam salubrem cum penitencia finivit*). Připojený alegorický a mravoučný výklad je pak zaměřen především k propagaci zpovědi (*fac ergo sicut fecit filius, perge iterum ad virum sanctum, i. e. confessorem et permane cum eo, i. e. comple consilium suum et sic vitam tuam salubriter cum penitencia complebis*).

Vydavatel Gest Oosterley neuvádí, odkud toto exemplum přetiskl a zařadil do dodatku. Na začátku své edice má však seznam použitých rukopisů s výčtem exemplarum v nich zapsaných. Tu došlo k omylu a záměně dvou látek. Vypravování o Albánovi je zaměněno s povídkou o rytíři Juliánovi,¹³ který omylem zabil své rodiče, když přenocovali v jeho domě. Julián už dříve opustil domov, aby unikl splnění věštby dané mu na lovu jelenem, že se stane vrahem svých rodičů. O incestu není v této povídce ani zmínka. Nicméně je v seznamu rukopisů odkaz na toto exemplum o Juliánovi (GR čís. 18, str. 311) uveden u kolmarského rukopisu (Colmar. Isenheim. 10) k nadpisu a incipitu: *De imperatore, qui ex propria filia*

⁹ Acta Bollandiana II—V: Catalogus codicum hagiographicorum Bibliothecae regiae Bruxellensis, pars I: codices Latini membranei, t. I, Bruxellis 1886, 444—445.

¹⁰ Profous, Místní jména v Čechách I, Praha 1947, str. 65.

¹¹ Např. tisk neznámého původu ještě z konce 15. stol. uvádí Copinger, Supplement to Harn's Repertorium bibliographicum II 1, London 1898, čís. 143, str. 16.

¹² Vyd. H. Oosterley, Berlin 1872, čís. 244 (Appendix 48), str. 641—5.

¹³ GR čís. 18, str. 311. Též v Olomouckých povídkách (E. Petřů), Praha 1957, čís. 30.

filius genuit, qui filius parentes occidit. Erat olim... Tento incipit zřejmě patří k vyprávění o Albánovi, nikoli o Juliánovi.

V legendě nejsou uváděna jména osob mimo Albána ani jména míst, kde se děj odehrává. Dějiště je naznačeno velmi neurčitě slovy *in partibus aquilonis*, kde vládl nejmenovaný císař v sousedství uherského království. Určitější lokalizaci najdeme v incipitu legendy, jak je citován v indexu *legendaria Petra z Chioggie: Albanus martyr in civitate Maguntia passus est*. Za dějiště Albánovy smrti byla tedy někdy považována Mohuč a Albán Uherský býval proto zaměňován s jiným světcem, Albánem Mohučským.¹⁴

Motiv incestu je ve středověké literatuře dosti častý a zřejmě upoutával zájem čtenářů. Patrně patří ke skutečnostem, které budily silné pohoršení, ale nevymykaly se z okruhu věcí známým čtenářům nebo posluchačům ze života. Právě takové skutečnosti bývaly námětem *exempel*.¹⁵ Ve středověké literatuře se tento motiv objevuje v různých podobách a nemusí mít vždy jen literární pramen. Již Haupt odmítl v předmluvě k svému vydání názor, že by Život sv. Albána byl jen přepracováním legendy o Řehořovi na skále (*Gregorius in saxo*). U albánovské legendy nelze však pochybovat, že jejím základem je motiv *oidipovský*, vystupňovaný a zveličený po středověkém způsobu rozšířením na tři generace rodu (císař — jeho dcera — jejich syn) a kontaminovaný s dalším antickým motivem poznání pohozeného dítěte podle předmětů a s motivem zabití rodičů.

Pokud běží o formální stránku legendy, je na velmi vysoké úrovni. Děj je podán živě, dramaticky, vyprávění je prokládáno dialogy. Slovní zásoba je bohatá, styl obratný a při vši své ozdobnosti snadno srozumitelný. Autor užívá hojně rýmů, i když ne soustavně v celém textu. Píše kursem, v němž *velox* ještě nenabyl výrazné převahy nad ostatními *klauzulemi*.¹⁶

Rozšíření legendy u nás a počet jejích rukopisů, který značně převyšuje počet rukopisů v jiných zemích, potvrzuje názor dr. A. Vidmanové, že Čechy byly v době Lucemburků zvláště významným kulturním střediskem zejména pokud běží o šíření, často i přepracování *beletristických děl s mravoučnou tendencí*.¹⁷ Bude zajímavé po zpracování textů našich rukopisů stanovit jejich vztahy k rukopisům jiných zemí a snad i připravit nové vydání legendy.

DE VITA ALBANI, REGIS UNGARIAE

Vita Albani, Ungariae regis ficti, qui matrem in matrimonium duxisse posteaque parentes occidisse, sed paenitentia facta sanctus factus esse narratur, a Transmundo monacho Clarevalensi probabiliter conscripta, in Bohemia saeculi XIV. et XV. saepissime lecta et transcripta, immo etiam in linguam Bohemicam translata est. In bibliothecis Bohemicis plures codices vitam illam continentes asservantur quam in caeteris Europae terris. Pragae enim decem, Brunae duodecim adhuc reperti sunt.

¹⁴ O tom svědčí např. přípisek napsaný mladší rukou za text naší legendy v rukopise bruselské Královské knihovny čís. 8518, který kdysi patřil kartuziánskému klášteru sv. Albána (Mohučského) u Trevíru: *Non est vita patroni nostri, sed alterius Albani, qui quoque Maguntiae passus est kalendis decembris in memore a latronibus.*

¹⁵ E. Petrů, Vývoj českého *exempla* v době předhusitské, Praha 1966, str. 38. — F. C. Tubach, *Index exeporum*, Helsinki 1969, neuvádí legendu a Albánovi u motivu incestu. — Za laskavé upozornění na literaturu o *exemplech* a za cenné připomínky děkuji p. prof. dr. Karlu Dvořákovi.

¹⁶ Formální stránce legendy, zvláště jejímu kursu věnoval pozornost Carl Kraus, *Deutsche Gedichte des zwölften Jahrhunderts*, str. 197 n. (Uvádí Urbánková l. c.)

¹⁷ Přednáška v *medievistické secesi JKF* v Praze v listopadu 1973 a v článku tohoto sborníku str. 235—246.

Qua in vita res fictae narrantur e diversis antiquorum fabulis haustae. Ungaria enim nullum regem Albanum nomine habuit. Vita brevior etiam in Gestis Romanorum legitur, ubi expositio eius moralis ad confessionem commendandam spectat.

De Vitae argumento, forma, manuscriptis, editionibus monnulla afferuntur.

